

SUSEDIA – PRIATELIA – BRATIA

Rediguje:

István Käfer

Anton Konečný

1. CANTUS CATHOLICI

Maďarský a slovenský katolícky spevník Benedikta Szöllősiho

2. Brněnská hungaroslavistika a česko-slovensko-maďarské kulturní vztahy

Brněnská hungaroslavistika
a česko-slovensko-maďarské kulturní
vztahy

Segedín 2012

Vydanie podporil
IVF 21110172
Academic discussion on history, culture and religion of Visegrad
nations: new directions

Eds.
István Käfer
Ivo Pospíšil

Red.
Erika Sztakovicsová

©Gerhardus Kiadó
Vydané v spolupráci s Kabinetom hungaroslavistiky
Ústav slavistiky FF MU (Brno)
a Českou asociacíou slavistov

Gerhardus Kiadó 2012
Zodpovedný vydavateľ: Gábor Kozma rektor
Grafika/Borító terv stb.:
Tlač: Yes-Press 2001. Bt.
ISBN 978-615-5256-01-1

Obsah

Úvodem (Ivo Pospíšil)	
IMRICH DEGRO	
Osoba a národná identita – výchova k patriotizmu	
ANTON KONEČNÝ	
Význam ekumenického a medzináboženského zblíženia a Ekumenické spoločenstvo v Košiciach	
IVO POSPÍŠIL	
Problémy terminologie a střední Evropa	
SIMONA KOLMANOVÁ	
Středoevropský „visegrádský“ humanismus – paralely a odlišnosti.....	
ESZTER KOVÁCS	
Slovensko-české incipity v maďarské národní retrospektivní bibliografii (RMNy – STU).....	
ISTVÁN KÄFER	
Hungaroslovakológia v praxi maďarskej národnej retrospektívnej bibliografie.....	
MIROSLAV JEŘÁBEK	
Koncepty Eleméra Hantose v oblastech vzdělávání a kultury v prostředí společnosti Středoevropský ústav – Mitteleuropa-Institut v Brně v letech 1929–1933	
ERIKA SZTAKOVICSOVÁ	
Pôsobenie Alexandra Horáka v Spolku sv. Vojtecha v Uhorsku.....	
MICHAL KOVÁŘ	
Střípky z dějin české ugrofinistiky 20. století.....	
SÁNDOR JÁNOS TÓTH	
Germanizmy v slovenčine na základe sociolingvistického výskumu v Ružomberku	

Tartalom

Előszó (Ivo Pospíšil).....	
IMRICH DEGRO	
Az egyén és a nemzeti identitás – patriotizmusra nevelés.....	
ANTON KONEČNÝ	
Az ökumenikus és vallásközi közeledés jelentősége	
és a Kassai Ökumenikus Közösség.....	
IVO POSPÍŠIL	
A terminológiai problémák és Közép-Európa	
SIMONA KOLMANOVÁ	
A közép-európai „visegrádi“ humanizmus – párhuzamok és eltérések.....	
KOVÁCS ESZTER	
Szlovák–cseh incipitek a magyar nemzeti	
retrospektív bibliográfiában (RMNy).....	
KÄFER ISTVÁN	
A hungaroszlavakológia a magyar nemzeti	
retrospektív bibliográfia gyakorlatában	
MIROSLAV JEŘÁBEK	
Hantos Elemér koncepciói a művelődés	
és a kultúra területén a brünni Közép-európai Intézet	
(Mitteuropa-Institut) társasága körében 1929–1933 között	
SZTAKOVICS ERIKA	
Alexander Horák működése a Magyarországi Szent Adalbert Társulatban	
MICHAL KOVÁŘ	
Törödékek a 20. századi cseh finnugrisztika történetéből.....	
TÓTH SÁNDOR JÁNOS	
Germanizmusok a szlovák nyelvben	
egy Rózsahegyen végzett szociolingvisztikai kutatás alapján.....	

Sándor János Tóth (Segedín)

Germanizmy v slovenčine na základe sociolingvistického výskumu v Ružomberku

Abstract: The integration of German loanwords into the Slovak language is significant on the phonetic, semantic, and morphological level. The theoretical results in this field were controlled and confirmed by a sociolinguistic research in Ružomberok, Slovakia, where today's native Slovak speakers completed a questionnaire about the usage of German loanwords.

Key words: German loanwords, sociolinguistic research, Slovak and Hungarian language

1.

Výskum integrovanosti a funkčnosti germanizmov sme chceli potvrdiť sociolingvistickým výskumom. Vychádzali sme zo systémovolingvistických javov preberania slov nemeckého pôvodu do slovenčiny, závery sme kontrolovali dotazníkovou metódou.

Doterajší výskum germanizmov v slovenčine sa predovšetkým zameriaval na tieto oblasti:

- Historické, areálové, dialektologické spracovanie²⁸⁸

288 J. Doruľa: Z histórie slovensko-nemeckých jazykových vzťahov v 16.–18. storočí. IN: Slavica Slovaca 13. Bratislava 1978. 63–77.

S. M. Newerkla: Sprachliche Konvergenzprozesse in Mitteleuropa IN: I. Pospíšil – J. Besters-Dilger (Hrsg.) 2002: The crossroads of culture: central europe from the point of view of linguistics and literary criticism. Brno 2002. 319.

P. R. Rudolf: Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien 1991.

A. Habovštiak: Jazykový zemepis a germanizmy v slovenských nárečiach. IN: K. Buzássyová (Ed.) Človek a jeho jazyk 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Bratislava 2000. 458–464.

- Tematická klasifikácia – zoznamy²⁸⁹
- Štylistická a pragmatická funkcia²⁹⁰
- Opis fonologickej a morfolologickej adaptácie²⁹¹
- Etymológia germanizmov v češtine a slovenčine²⁹²

Pri našom výskume vychádzame z výsledkov týchto prác a naším cieľom je analýza integračných príznakov a ich vplyvu na pragmatickú funkciu germanizmov v slovenčine, potvrdenie hypotéz o dynamike germanizmov v slovenčine.

Realizovali sme teoretický výskum porovnaním slovníkov²⁹³ a terénny dotazníkový výskum v Trnave 2001, v Ružomberku 2011, kde sme boli zvedaví na význam germanizmov a na frekvenciu, situácie používania.

289 R. Kozmová: Lehnwörter österreichischen und süddeutschen ursprungs im Slowakischen. Eine kleine Übersicht aus ausgewählten Bereichen. IN: R. Muhr (Hrsg.) Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. Wien 1993.. 88–133.

T. Tölgyesi: Vojenské výrazy prejaté z němčiny v českém, slovenském a maďarském jazyce.

In: S. Ondrejovič (ed.) Varia XVI. Bratislava 2006. 500-506.

T. Tölgyesi : K německé řemeslnické terminologii v českém, slovenském a maďarském jazyce.

In: Hladký J, Rendár I (ed.) Varia XIX. Trnava 2009. 390-393.

290 J. Dolník: Der Vergleich des Deutschen mit den westslawischen Sprachen auf der Basis der axiologischen Kompetenz. IN: W. Gladrow – S. Heyl: Slawische und deutsche Sprachwelt. Frankfurt am Main 1996. 117–127.

291 P. R. Rudolf: Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien 1991.

S. M. Newerkla Deutsch-slavischer Sprachkontakt und phonologische Sprachwandelprozesse. IN: Brücken. Neue Folge 11, Germanistisches Jahrbuch Tschechien–Slowakei 2003. 121–135.

292 S. M. Newerkla. Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen (Schriften über Sprachen und Texte 7). Frankfurt am Main 2004. (ďalej NEW)

293 P. R. Rudolf: 1991.

M. Sokolová – M. Ološtiak – M. Ivanová: Slovník koreňových morférov slovenčiny. Prešov 2005.

Pisarciková, M.: Synonymický slovník slovenčiny. Bratislava 2004.

2. Teoretický výskum

2.1. Slovotvorba ako príznak integrovanosti

Z hľadiska výskumu integrovanosti a funkčnosti germanizmov v slovenčine sú zaujímavé lexikálne jednotky, ktoré sa po adaptácii ďalej rozvíjali v rámci systému slovenčiny a stali sa základmi odvodených slov. Podľa Furdíka²⁹⁴ táto úloha slovotvorby nespočíva len v kvantitatívnom rozširovaní počtu pomenovaní, ale má aj systémotvornú funkciu. Furdík²⁹⁵ zaviedol stupnicu súvislosti adaptácie prevzatých slov a slovotvorby:

1. slovotvorný systém sa aktivizuje už pri morfolologickej adaptácii prevzatého slova,
2. tvorenie derivátov od prevzatého slova podľa kategoriálne produktívnych slovotvorných typov,
3. utváranie čiastkových slovotvorných hniezd,
4. voľná spájateľnosť s domácimi slovotvornými základmi alebo formantmi.

Za slovotvorne najproduktívnejšie germanizmy v slovenčine sme pokladali tie slová, ktoré figurujú v Slovníku koreňových morfém slovenčiny (ďalej SKMS) s minimálne 2–3 základnými typmi odvodenín. Toto dielo obsahuje deriváty zo synchronného hľadiska, preto je užitočné porovnať so slovným materiálom NEW. Germanizmy v NEW, ktoré sa vyskytujú aj v SKMS, sme zaradili do Furdíkom vytvorených skupín, ktoré považujeme za vhodné na charakteristiku slovotvornej aktivity germanizmov.

1. Slovotvorný systém sa aktivizuje už pri morfolologickej adaptácii prevzatého slova, hlavne u sloviess a prídavných mien, keď sa hneď pri preberaní aktivizuje slovenský sufix, aby sa nový prvok mohol začleniť do systému slovenčiny. Tento jav nesúvisí s ostatnými tromi stupňami, sú tu slová, ktoré sa potom dajú podľa vlastností zaradiť aj do skupiny

294 Furdík, J.: Slovotvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča 1993. 110.

295 Tože. 113.

2., 3. alebo 4. Tento jav všeobecne súvisí s morfológickou adaptáciou sufixov.

bagáž, balík, brilant, brnavý, broskyňa, brožúra, čiapka, debnár, fabrikát, fabrikant, fajka, fárať, grobian, háklivý, kresťan, krstiť, kuchyňa, kúpiť, machľovať, melírovaný, nádherný, oblátka, pašovať, paštrnák, policajt, rabovať, rašpľa, rátať, ríbezle, šacovať, šnupať, šlendrián, špekulovať, špacírovať, špendlík, šporovať, šprajcovať, šramovať, šteповаť, štráfovať, štrúdlá, zemľa, žobrák.

2. Tvorenie derivátov od prevzatého slova podľa kategoriálne produktívnych slovotvorných typov sa vzťahuje na tvorenie iného slovného druhu, deminutíva, názvu profesie alebo ženskej formy atď. Počet derivátov je tu nižší ako v ďalších skupinách a vyskytujú sa tu aj zastarané, resp. štylisticky príznakové slová. Napr.:

<i>akurát ></i>	<i>akurátny, akurátnosť, akurátne</i>
<i>blikáť ></i>	<i>blikavý, bliknúť, blikotať, zablikáť</i>
<i>buchta ></i>	<i>buchtíčka, buchtový</i>
<i>búda ></i>	<i>búdka</i>
<i>clo ></i>	<i>colnica, colný, colník, bezcolný</i>
<i>čínž ></i>	<i>čínžiak²⁹⁶</i>
<i>fabrikát ></i>	<i>fabrika > fabrikovať</i>
<i>fárať ></i>	<i>sfárať, vyfárať</i>
<i>fasáda ></i>	<i>fasádny, fasádový, fasádnik</i>
<i>fašiangy ></i>	<i>fašiangový, fašiangovať</i>
<i>fazuľa ></i>	<i>fazuľový, fazuľka, fazuľkový</i>
<i>fiaker ></i>	<i>fiakrista, fiakrový</i>
<i>filigrán ></i>	<i>filigránsky</i>
<i>fras ></i>	<i>frasovať (sa), dofrasa</i>
<i>glanc ></i>	<i>glancovať</i>
<i>granát ></i>	<i>granátnik, granátka, granátový</i>
<i>grunt ></i>	<i>gruntovať</i>
<i>hák ></i>	<i>hákováť, hákový, hákovito, háčik, háčikový</i>
<i>kufor ></i>	<i>kufrik, kufríček, kufrový</i>

²⁹⁶ KSSJ uvádza len derivát, základné slovo nie.

<i>luft</i> >	<i>luftovať</i>
<i>puc</i> >	<i>pucovať</i>
<i>šacovať</i> >	<i>ošacovať, šacunk †, šacúnok †</i>
<i>šenk</i> >	<i>šenkár, šenkovať</i>
<i>šmak</i> >	<i>šmakovať</i>
<i>šmirgel</i> >	<i>šmirgľovať, šmirgľový, ošmirgľovať</i>
<i>špajza</i> >	<i>špajzový</i>
<i>šperk</i> >	<i>šperkový, šperkovnica, vyšperkovať</i>

3. Utváranie čiastkových slovotvorných hniezd znamená, že germanizmus má vlastnosti, podľa ktorých by patril do 2. skupiny a tieto deriváty tvoria základ ďalších odvodenín. Tie sú sémanticky vzdialenejšie od pôvodného germanizmu a sú aspoň 3. Registrujeme teda ďalší vývoj v rámci slovenčiny, na základe domáceho sufixu. Napr.:

<i>fajn</i> >	<i>fajnový, fajný, fajne, fajnosť, fajnovka</i>
<i>faloš</i> >	<i>falošne, falošník, falošnosť, falošný, falšovať, falšovateľ, sfalšovať, falošnica</i>
<i>feš</i> >	<i>fešný, fešák, fešácky, fešanda, fešne, fešnosť</i>
<i>fraj</i> >	<i>frajer > frajerka, frajerkár, frajerkárstvo, frajersky, frajerský, frajerstvo, frajerčina, frajerčiť</i>
<i>kachľa</i> >	<i>kachlica, kachliar, kachľový, kachle, kachliarsky, kachlička, vykachličkovať</i>
<i>komora</i> >	<i>komorný, komorník, komornosť, komorne, komorový</i>
<i>škatuľa</i> >	<i>škatuľka, škatuľkovať, škatuľkovitý, škatul(k)ový, škatuľôčka</i>
<i>špic</i> >	<i>špička, špica, špicatý, špičkový, špičiak, špicatý, špicatosť²⁹⁷</i>
<i>špás</i> >	<i>špásik, špásovný, špásovať, špásovník, špásovne, špásovne</i>
<i>švager</i> >	<i>švagriná, švagrík, švagrovci, švagorský, švagrovstvo, švagrovko, zošvagriť</i>
<i>zeml[a]</i> >	<i>zemlička, zemľovka, zemľový</i>

297 Odvodeniny sú frekventovanejšie.

4. Voľná spájateľnosť s domácimi slovotvornými základmi alebo formantmi sa vzťahuje na účasť germanizmov v zložených slovách, alebo tieto jednotky dostanú slovesné predpony. Nájdeme tu jednotky aj z 2. skupiny, ale vo väčšine prípadov táto vlastnosť súvisí s 3. skupinou. Napr.:

<i>cieľ</i> >	<i>za-, do-, na- cieľiť, cieľniť, cieľový, cieľavedomý, cieľavedome, cieľavedomosť, cieľnik, bezcieľný</i>
<i>cín</i> >	<i>cinár, cináreň, cinársky, cinástvo, cínový, cínovec, cínovať, pocínovať</i>
<i>citrón</i> >	<i>citrónový, citronáda, citrónovožltý, citrónovník</i>
<i>drôť</i> >	<i>drotár, drôtený, pri-, za- drôtovať, drôtový, drôtik, bezdrôtový, drotársky, drotárstvo, vydrôtikovať</i>
<i>farba</i> >	<i>pre-, pod-, od-, s-, za-, pri-, na-, vy- farbiť, farbivo, farebný, farbiar, farbistý, farbosllepý, farbiarstvo, farbiareň, farebnosť, bezfarebný, viacfarebný</i>
<i>fľaša</i> >	<i>fľaška, fľašový, fľaškový, fľaštička, fľaškovozelený, fľaškovitosť</i>
<i>kúpiť</i> >	<i>na-, do- kupovať, od-, po-, pod- kúpiť, kupujúci, kupčik, kúpa, kupec, kupčiť, kupectvo, výkup, priekupník, nákup, nákupca, nepodkúpný</i>
<i>majster</i> >	<i>ex-, vice-, cech-, stráž-, rot-, stroj-, veľ-, zbroj- majster, majstrovský, majstrič, majstrovať, majstrovstvo, majsterštok</i>
<i>maľovať</i> >	<i>maľovaný, omaľovať, pomaľovať, vymaľovať, maľovanie; maľ> maľba, maľovanka, malebný, malebnosť, drobnomaľba, krajomaľba, zvukomaľba, maľovanka; maľ iar> maliarka, maliarsky, maliarstvo, maliarčiť</i>
<i>olej</i> >	<i>olejový, olejnatý, olejovať, olejina, olejkár, olejný, na-, pre-, za- olejovať</i>
<i>papier</i> >	<i>papiernictvo, papieren, papierový, papierik</i>
<i>park</i> >	<i>parkový, parčík, lesopark, lunapark, parkovací, (za) parkovať, parkovisko²⁹⁸</i>

298 Možná motivácia: n. *parkieren*.

<i>pumpa</i> >	<i>pumpár, pumpička, pumpovať, pumpnúť, napumpovať, vypumpovať</i>
<i>rada</i> >	<i>radiť, radnica (por. ratúz †), radca, radcovský, poradiť, poradca, porada, bezradný, odradiť</i>
<i>rátať</i> >	<i>po-, od-, do-, pre-, pri-, roz-, vy-, z-, za- rát-ať, -úvať, -ovať, rátať sa, rátajúc, vrátane</i>
<i>šporovať</i> >	<i>zo-, ú-, šporiť, šporák, šporovlivý, šporovlivosť, úspornosť</i>
<i>štát</i> >	<i>prozi-, medzi-, štátny, štátnosť, štátnik, štátnický, štátnica, štátno, štátnik, štátnic, neštátny, zo-, po-, od-, štát -niť, -ňovať, celoštátny, vnútroštátny</i>
<i>ventil</i> >	<i>ventilácia, ventilačný, ventilátor, ventilovať, ventilový, ventilček, ventilovať, ventilátorový, ventilačný</i>

Najpočetnejšiu skupinu tvoria germanizmy, ktoré majú deriváty charakteristické pre ich slovný druh (skupina 2), ale z hľadiska integrovanosti je pozoruhodný veľký počet slov v skupinách 3 a 4, kde sa germanizmy stávajú základom slovotvorných hniezd, alebo dosiahnu voľnú spájateľnosť s domácimi formantmi. V týchto prípadoch slovotvorným základom sú slová nemeckého pôvodu, ktoré dostali slovotvorný formant slovenského pôvodu už v rámci systému prijímajúceho jazyka. Takéto slová museli byť často používané, stali sa základom pre domácu slovotvorbu. Produktivita súvisí s frekvenciou a pragmatikou aj tak, že vznik derivátov musel byť potrebný, čo odôvodňuje časté používanie a integrovanosť skúmaných germanizmov v slovenčine.

2.2. Sémantické posuny germanizmov v slovenčine

Predpokladali sme, že sémantický pohyb, zmena významu, nadobudnutie alebo strata význanových zložiek z funkčného hľadiska podobne dynamizuje prevzaté slovo ako slovotvorná produktivnosť. Sémantická diferenciácia je podľa našej hypotézy znakom zakotvenosti germanizmu a poukazuje na to, že sa z prevzatého slova vyvíjalo slovenské slovo.

Zúženie významu má podobný výsledok ako sémantické preberanie, keď sa z viacerých významov preberá iba jeden. Rozdiel je v tom, že k zúženiu významu dôjde po preberaní slova:

cech < mhd. *zēch* = 'poradie, spoločnosť, súdružnosť baníkov, účet'
<ahd. *zehon* 'dať do poriadku'

fúra < mhd. *vuore* 'jazda, cesta'

knajpa 'poľská prístavná krčma' < nhd. *Kneipe* 'krčma'

plac 'trh' < sk. *plac* 'pozemok, trh, námestie' < fnhd. *platz* 'námestie, trh, voľný priestor'

klenot < mhd. *kleinōt* 'maličkosť'

kibic 'pozorujúci poradca pri hre s kartami' < nhd. *Kiebitz* 'pozorujúci, druh vtáka'

Rozšírenie významu sa tiež realizuje po preberaní. V novom jazykovom systéme pribudnú nové významy asociáciou. Tento sémantický jav je dôkazom integrovanosti prevzatých slov, lebo vývoj významovej zložky sa uskutočňuje v preberajúcom jazyku:

peniaz < ahd. *phenning* 'minca'

bažant <mhd. *fasant* <lat., gr. Slangové označenie 'vojak-nováčik' vzniklo v slovenčine

trúba 'Trophete, Posaune, Hupe, Rohr, Dummkopf, Trottell vulg.' < ahd. *trumba* 'Trompete'

fraj 'slobodný, voľný čas, prázdniny' < nhd. *frei* 'slobodný'

fest 'pevný, veľa, veľmi, silný' < nhd. *fest* 'pevný'

krampampaľa < nhd. *Krampambuli* – pôvodne typ vína, v študentskom slangu sa rozšíril na viac druhov alkoholu.

kľoc 'Prügel, Stock, Klotz' < nhd. *Klotz* 'Klotz'

Sémantická diverzifikácia môže nastať aj počas procesu preberania, aj počas integrácie. Je prejavom toho, že význam germanizmov sa v slovenčine mení podľa potrieb používateľov jazyka:

komora < ahd. *kamora* 'miestnosť s klenbou' Možné je aj bezprostredné preberanie z latinčiny.

žalár 'väzenie, peklo' < ahd. *solēri* 'poschodie' < lat. *solārium* 'snehá časť domu, terasa'

arkier 'balkón' < mhd. *arkēre* 'múr mesta alebo hradu'

burcovať < mhd. *burzen* 'triasť, naraziť'

erb < mhd. *erbe* 'dedičstvo, potomok, územný majetok'

klenot < mhd. *kleinōt* 'vec najväčšej hodnoty aj v prenesenom význame'

terč < mhd. *tartsche* 'malá tabuľa, cieľová tabuľa', por. m. *tárcsa* 'kotúč, disk, výpravka'

trat' < mhd. *trat* 'chodník dobytky, pasienok' v slovenčine aktualizovaním významu dostal dnešný význam 'dráha'

bowle 'miešaný alkoholický nápoj' < nhd. *Bowle* 'nápoj, džbán pre nápoj' < ang. *bowl* 'šálka'

front 'bojisko, politické zoskupenie, priečelie budov, meteorologický front' < nhd. *Front* 'čelná, predná strana, front'

švabach < *Schwabach* 'mesto, kde vznikol tento typ písma', n. *Frakturschrift* – iná motivácia sk. slova

financ 'colník' < *Finanz* ö. 'finančný úrad'

blind 'Willkür' < nhd. *blind* 'slepý' por. m. fraz. *blindre megy*

fraj 'voľný čas, prázdniny, voľno' subst. < nhd. *frei* 'slobodný' adj.

V tomto prípade bola sémantická diverzifikácia taká silná, že došlo k zmene slovného druhu.

Sémantické posuny germanizmov svedčia o tom, že slová sa prispôbujú prijímajúcemu jazykovému systému nielen z hľadiska foneticko-morfologického a slovotvorného. Významové posuny alebo zmeny zohrávajú dôležitú úlohu pri začleňovaní germanizmov do slovnej zásoby slovenčiny, patria k dynamickým javom slovnej zásoby. Zúženie alebo rozšírenie významu a sémantické posuny sú dynamické javy slovnej zásoby. V prípade sémantickej diverzifikácie a pribudnutia sémov ide o proces v rámci lexikálneho systému slovenského jazyka – nezávisle od nemčiny.

3. Sociolingvisticý výskum

3.1. Postavenie germanizmov v dnešnej slovenčine z pragmatického hľadiska

Po teoretických výskumoch ešte stále boli germanizmy, ktorých frekvencia, funkcia používanosti zostala otázná. Ako kontrolu reálnosti našich tvrdení zo systémovolingvistického hľadiska sme urobili výskum reálneho fungovania germanizmov v slovenčine.

Prvú etapu výskumu sme realizovali v Trnave, porovnali sme jazykový úzus germanizmov staršej a mladšej generácie a skúmali sme, nakoľko poznajú význam gymnazisti v bývalom nemecko-slovensko-maďarskom mestskom prostredí. Bol to autorov synchrónny výskum toho, čo zo skúmaných germanizmov v slovenčine ostalo a aká je zaužívanosť germanizmov v dnešnom slovenskom jazyku. O 10 rokov neskoršie sme v Ružomberku pracovali na vzorke študentov Katolíckej univerzity, ktorí väčšinou pochádzajú z čisto slovenského prostredia (Liptov, Orava, Turiec, Spiš, Šariš, Kysuce, Považie, Horehronie, Horné Ponitrie). Sú z generácií 1992–1987: 138 osôb, 1966–1984: 26 osôb.

Pri vyhodnotení dotazníkov sme sa museli vyhybať vplyvu toho, že respondenti študujú nemčinu alebo angličtinu ako CJ:

cúg 'prieval': vlak, oblek, plášť (Zug, Anzug)

flanc 'prepych': rastlina (Pflanze)

post 'funkcia': pošta (Post)

ring 'bojisko': zvoniť, zvon (angl.), prsteň (Ring)

Ružomberský dotazník, podobne ako trnavský, obsahoval rubriku, kde sme sa pýtali na význam 182 slov, ale sa zameriaval aj na frekvenciu, situácie a funkciu používania germanizmov, na konkurenciu prevzatých slov s ekvivalentmi domáceho pôvodu a na sémantické zmeny germanizmov v súčasnej hovorenej slovenčine.

Respondenti hodnotili používanie germanizmov číselne takto: 0 – vôbec sa nepoužíva, 1 – zastaralé, zriedkavé, nárečové, 2 – iba v istých situáciách, štýloch, 3 – bežne sa používa v každodennej reči. Z týchto kvantitatívnych údajov sme mohli zistiť, ktoré germanizmy sú bližšie k centru alebo periférii slovenčiny.

Jedným z najdôležitejších cieľov analýzy bolo zistiť, či sú dané germanizmy bližšie k centru (2–3) alebo periférie (0–1) slovnej zásoby. Medzi 182 slov dotazníku sme zaradili tie germanizmy, ktorých intenzita používania bola na základe systémovolingvistického a lexikografického (SSS) ešte otázná. Po vyhodnotení dotazníkov sme dostali jasnejší obraz o postavení germanizmov v slovnej zásobe slovenčiny.

Otázka centra a periférie: 0–1 bližšie k periférii, 2–3 bližšie k centru – nie sú to absolútne kategórie ale skôr tendencie. Častejšie /zriedkavejšie používanie v relácii napr. s maď. lebo sú slová aj s hodnotením 1–2: *friško, fúra, just, huncút, hic, kiks, koštovať*

Periféria: *árešt, baráber, bornýrovaný, burgmajster, cigória, daxlík, dinštovať, dranžírovať, fiaker, filigrán, financ, flanc, forsírovať, fortieľ, furajtár, fušovať, gamaša, gánok, glanc, grís, grunt, gurtňa, huta, ircha, kapsla, kastlík, kiflík, klimprovať, kumšt, kunčaft, kvartieľ, kvit, láda, ládovať, lokňa, obšit, pác, partaj, plajbas, planírovať, probírovať, ráf, rínok*

Centrum: *cukor, drát, eso, fajront, faloš, falošný, farba, fašírka, fén, flak, fľaša, flek, foter, frajer, háklivý, kapučňa, kasáreň, kastról, kataster, klampiar, kravata, kšeft, kukať, lavór, lump, lupa, luster, majster, mušt, paštéta, pečiatka, piškóta, pštros, rabovať, ríbezle*

Pri výskume určení významu germanizmov v súčasnej slovenčine sme boli konfrontovaní s nasledujúcimi javmi sémantickej interpretácie germanizmov:

- Neistota: spojené so... niečo s...
- Hmlistý význam, ale synonymá, tematický okruh približne trafili:
 - fusekla*: ponožka, topánka, zimné oblečenie;
 - gamaša*: tepláky, obuv, pančucha, podkolienka
 - glanc*: lesk, pohár, čistý
 - grís*: kaša, krupica, jedlo
 - pakovať*: pozbierať, ísť preč, zmiznúť, baliť (sa)
 - financ*: peniaze, účtovník
 - fras*: smola, nadávka, beťár, zlé, neporiadok, diabol, východniarska nadávka

Tieto príklady svedčia o postupnom zastarávaní niektorých germanizmov, ale je dôležité pripomenúť, že tematické okruhy ešte sedia a vedľa k rozšíreniu sa významu.

- Zúženie/rozšírenie/zmena významu: *gurtňa*: na drevo pás,
ráf: okraj, časť kolesa, ventil
rínok: jarmok, námestie, tržnica,
fraj: pauza, rande, von, oddych
kšeft: biznis, obchod, zmluva, zárobok, kšeft
cech: dielňa, spolok, krčma, klub, združenie, remeselník
fúra: veľa, kopa

Z týchto významov je vidno, že javy sémantickej dynamiky sú sledovateľné nielen na základe teoretickej analýzy slovníkov a systémovolingvistických diel uvedených v predchádzajúcej kapitole, ale sa potvrdzujú aj v praxi.

- Presne uvedený význam: *papendekel*: hrubý papier, *partaj*: strana
pucovať: upratovať, čistiť, *ringlota*: slivka, *kastról*: hrniec, *penzlík*:
štetec, *friško*: rýchlo, chytro, sviežo, *kriplík*: postihnutý, *kiks*: chyba,
trapas, *flak*: škvrna
- Vysvetlenie viac synonymami: *eso*: eso, expert, veľmi dobrý, *drát*:
drôt, kábel, *fraj*: rande, von, *fajront*: voľno, klud, veget, *just*: priek,
predsa, naschval, *mišung*: miešanina, zmätok.

Tieto germanizmy sú očividne presne používané.

- Odvodzovanie, skloňovanie:

financ: financie, financovanie, *feš*: fešný, *fľaša*: fľaška, *cech*: cechy

Na základe týchto príkladov je možné identifikovať súvislosť medzi životaschopnosťou germanizmov a ich odvodzovaním resp. skloňovaním, takisto, ako to dokázal teoretický výskum porovnaním SKMS a NEW na základe Furdíkových 4 kategórií. Aj výsledky sociolingvistického výskumu overili naše tvrdenie o súvislosti medzi frekvenciou a slovotvornou aktivitou. Tieto dva činitele sú aj podľa dotazníkového výskumu úzko späté; slová, ktoré sú frekventované, majú spravidla veľa slovotvorných produktov.

- Opakovanie gemanizmu: *faloš*: faloš, *farba*: fabra, *grís*: grís, *ramovať*: ramovať, *ríbezle*: ríbezle, *fén*: fén, *frajer*: frajer, *lupa*: lupa, *klampiar*: klampiar, *paštéta*: paštéta, *flák*: flák, *rabovať*: rabovať, *rašpľa*: rašpľa, *lavór*: lavór, *kriplík*: kriplík, *huta*: huta
- Vysvetlenie iným germanizmom: *frajer*: fešák, *macher*, *fraj*: pauza, *klapať*: fungovať, *koštovať*: oprobovať, *rínok*: jarmok
- Veta/príklad: *fén* na vlasy, *bója* na mori, *rošt* na grilovanie, choď do *frasa*, *ring*, kde sa bojuje, dať do *rámu*, *ráf* na bicykli, *gurtna*: na drevo pás, *klapať*: fungovať pri poriadku, vychádzať sa navzájom, *láda*: na sedenie, *lavór*: podobný vedru, nádoba na prádlo, *pštros*: veľký vták, *kasáreň*: kde sa cvičia vojaci.

Spôsoby, ako respondenti v Ružomberku odpovedali na význam germanizmov v dotazníku zodpovedá systému sémantických zmien načrtnutom v teoretickej časti, sémantické posuny sú dôkazom dynamických javov, ktorým sa podrobili germanizmy v systéme slovenského jazyka. Dnešní používatelia slovenčiny sú si často neistí vo význame alebo je význam germanizmu rozpadnutý na rôzne sémantické jednotky. V týchto prípadoch môžeme hovoriť o posune skúmaných lexikálnych jednotiek smerom k periférii slovnej zásoby. Nopak, mnoho germanizmov nemá zaužívaný ekvivalent domáceho pôvodu, dokazuje to opakovanie germanizmu alebo vysvetlenie iným germanizmom. Ak v relácii germanizmus – synonymum domáceho pôvodu väčšina respondentov uprednostovala germanizmus, je to bližšie k centru slovnej zásoby. Opakovanie germanizmov, vysvetlenie významu germanizmu s ďalším germanizmom a ich používanie vo vete je dôkazom neopakovateľnej úlohy, resp. každodennej zaužívanosti týchto germanizmov.

3.2. Postavenie germanizmov v maďarčine a slovenčine

Postavenie germanizmov v slovnej zásobe dnešnej štandardnej slovenčiny a maďarčiny sme analyzovali pomocou korpusov Newerklu,²⁹⁹

299 S. M. Newerkla 2004. (ďalej NEW)

Rudolfa³⁰⁰ a SKMS, SSS,³⁰¹ kontrolu v praxi znamenal dotazníkový výskum. Zásobu germanizmov v maďarčine sme čerpali z internetovej databázy,³⁰² ktorá je určená pre študentov študujúcich nemčinu a obsahuje naozaj zaužívané germanizmy v dnešnej maďarčine. Cieľom tejto analýzy bolo zistiť, aké sú paralelné javy postavenia germanizmov v slovenčine a maďarčine. Germanizmy, ktoré sa dostali aj do slovenčiny, aj do maďarčiny pod vplyvom areálovej blízkosti, sme zaradili do tabuliek. Predpokladali sme, že kvôli odlišnému vývinu v prijímajúcich jazykoch a konkurencie s ekvivalentmi domáceho pôvodu zaujali tieto jednotky časom iné postavenie v slovnej zásobe maďarčiny a slovenčiny z hľadiska centra a periférie. V tabuľke sú germanizmy, ktoré sú bližšie k periférii slovnej zásoby slovenčiny a bližšie k centru maďarčiny alebo opačne. Tabuľka obsahuje aj prípady približne rovnakého postavenia germanizmov v oboch skúmaných jazykoch.

Tabuľka obsahuje príklady germanizmov v slovenčine a maďarčine zaradené podľa postavenia bližšie k centru alebo k periférii slovnej zásoby preberajúcich jazykov, čo poukazuje na rôzne stupne integrovanosti germanizmov. Keďže medzi centrom a perifériou je plynulý prechod, treba zjemniť tieto kategórie „blízkosťou“ a „vzdialenosťou“. Centrum a perifériu vnímame ako relatívne pojmy. Keď je napr. germanizmus v slovenčine v stĺpci centra a v maďarčine v stĺpci periférie, znamená to, že skúmané slovo má centrálnejšie postavenie v slovenčine ako v maďarčine. Centrálne postavenie majú bezpríznačné slová, ktoré nemajú domáce synonymá alebo sú frekventovanejšie ako domáce ekvivalenty, ich absencia by narušovala dorozumenie alebo by sa stratila štylistická funkcia. Bližšie k periférii sú zastarané, zastarávajúce, nárečové, žargónové, vulgárne a niektoré expresívne jednotky.

300 P. R. Rudolf: 1991.

301 Pisarčíková, M.: Synonymický slovník slovenčiny. Bratislava 2004.

302 http://www.virtus.hu/?id=detailed_article&aid=10628

SK		HU	
centrum	periféria	centrum	periféria
	pakovať	pakolni	
	kunčaft	kuncsaft	
	kiflík	kifli	
	gurtňa	gurtnei	
	kvit	kvitt	
penzlík			pemzli
farba			farba
fazuľa			paszuly
kravata			kravátli
	huta		huta
	fusekľa		fuszekli
	kvartiel		kvártély
kapučňa		kapucni	
háklivý		háklis	
mušt		must	
cieľ		cél	

4. Záver

Porovnaním germanizmov sme zistili, že najviac germanizmov má z hľadiska centra a periférie podobné postavenie v maďarskom a slovenskom jazyku. Opozičné postavenie (dané slovo nemeckého pôvodu v slovenčine bližšie k centru ako v maďarčine alebo opačne) je síce menej charakteristické, ale je zaujímavým javom, vzhľadom na to, že v prípade centrálného postavenia sú tu nenahraditeľné slová v jednom jazyku, kým v druhom sú v pozadí. Niektoré centrálnejšie

postavené germanizmy, ako napr. m. *sín*, *bál*, *gáz* či s. *farba*, *ruksak*, *vankúš* sú v druhom jazyku na periférii: s. *šina*, *bál*, *gáz* a m. *farba*, *rukzsák*, *vánkos*.

Kde nie je opozícia medzi slovenčinou a maďarčinou z hľadiska postavenia slova (daný germanizmus je približne v centre alebo približne na periférii v oboch preberajúcich jazykoch), je táto nenahraditeľnosť menej príznačná: s. *kukať* a m. *kukkolni*, s. *háklivý* a m. *háklis*, s. *rašpla* a m. *ráspoly* majú podobné postavenie.

Najdôležitejším zistením areálového výskumu, porovnania integrácie germanizmov do slovenčiny a do maďarčiny je vzájomne potvrdzujúca zakotvenosť. Tento jav spočíva v tom, že jazykové potreby Maďarov a Slovákov vykazujú analógiu z hľadiska integrácie a postintegračného vývinu germanizmov v týchto jazykoch. Približne desaťnásobne vyšší je počet slov, ktoré plnia podobnú úlohu v slovnej zásobe maďarčiny a slovenčiny – zo štylistického hľadiska alebo z hľadiska postavenia v dnešnej slovnej zásobe. Iba 10% spoločných, aj do maďarčiny, aj do slovenčiny prevzatých germanizmov je tých, ktorých osud nabral iný smer v prijímajúcich jazykoch. Selekcia germanizmov v maďarčine a slovenčine má podobný výsledok.

Literatúra

Buzássyová, K.: Človek a jeho jazyk 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Bratislava 2000.

Furdík, J.: Slovtvorná motivácia a jej jazykové funkcie. Levoča 1993.

Habovštiak, A.: Slová nemeckého pôvodu v slovesných nárečiach. Bratislava 1988.

Hladký J. - Rendár L.: Varia XIX. Trnava 2009.

http://www.virtus.hu/?id=detailed_article&aid=10628

Muhr, R.: Internationale Arbeiten zum österreichischen Deutsch und seinen nachbarsprachlichen Bezügen. Wien 1993.

Newerkla, S. M. Sprachkontakte Deutsch-Tschechisch-Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und

Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. Frankfurt am Main 2004.

Ondrejovič, S.:Varia XVI. Bratislava 2006.

Pisarčíková, M.: Synonymický slovník slovenčiny. Bratislava 2004.

Pospíšil, I. – Besters-Dilger, J.: The crossroads of culture: central europe from the point of view of linguistics and literary criticism. Brno 2002.

Rudolf, P. R.: Die deutschen Lehn- und Fremdwörter in der slowakischen Sprache. Wien 1991.

Slavica Slovaca 13. Bratislava 1978.

Sokolová, M. – Ološtiak, M. – Ivanová, M.: Slovník koreňových morfémy slovenčiny. Prešov 2005.

Germanizmusok a szlovák nyelvben egy Rózsahegyen végzett szociolingvisztikai kutatás alapján

Tóth Sándor János (Szeged)

Összefoglalás

A cikk a szlovák–német nyelvi összefüggéseket vizsgálja. Régióink nyelveinek komplex rendszere részletes, forrásokhoz visszanyúló kutatást igényel. A feltárás egyik eszköze a nyelvészet. A jövevényszavak sorsa az interetnikus összefüggések lenyomatát adja.

A dolgozat szociolingvisztikai módszerrel mutatja be a szlovák nyelv német eredetű nyelvi elemeinek adaptálódását, aktivitását, beágyazottságát. Különös hangsúlyt vet a germanizmusok gyakoriságára, szóképzésbeli aktivitására, és nyelvi rögzültségük fokára az átvevő nyelvben. E tényezők milyensége következtetni enged a jövevényszavak szerepére a mai szlovák nyelvben.

A Rózsahegyi Katolikus Egyetemen 2011-ben megvalósult kérdőíves szociolingvisztikai kutatás eredményét táblázat foglalja össze, mely a szlovák nyelv lexikális germanizmusainak helyzetét mutatja a szlovák és a magyar szókincs centruma és periferiája szempontjából, tisztázva ezzel a szakirodalom és a szótárak által nem teljesen feltárt lexikális összefüggést.